

Borsi-Kálmán Béla

SZLOVÁKIA, ROMÁNIA ÉS A KISEBBSÉGI KÉRDÉS 1989 UTÁN

(némi kitekintéssel Csehországra és a Magyar Köztársaságra –
kérdések, tények és tétova válaszfélék)

Kérdések

Az első tágabb (fogalmi jellegű) kérdés, ami választott témám kapcsán fölmerül, hogy milyen történelmi, társadalomtörténeti keretekben célszerű *a kisebbségi problémát* az 1989-es *geopolitikai/geostratégiai* indíttatású korszakhatár *után* vizsgálni? Közelebbről: hol áll, milyen *stádiumban* van a lajstromba veendő három (négy) államban zajló *nemzet- és államépítés* – továbbá: miként *viszonyítható* az a magyar(országi)hoz?

Előzetes, s természetesen hevenyészett válaszom (minthogy kifejtése monográfiát igényelne) az, hogy 1989, bármennyire *annus mirabilis*nek, mágikus esztendőnek számít is a közép-kelet-európai régió történelmében, az akkor (és azóta) bekövetkezett földrengésszerű – mindközönségesen rendszerváltásnak/rendszerváltozásnak nevezett – politikai események nem változtatták meg *alapvetően* a (madártávlatú) vizsgálatunk tárgyát képező három ország (Szlovákia, Románia és Csehország) társadalmának és nemzetfejlődésének/nemzetépítésének jellegét, „polgárainak” hétköznapi gondolkodását, népének mentalitását, valamint elitjeinek politikai beidegződéseit. Az viszont tény, hogy jó néhány, addig tabunak tekintett probléma immár a közbeszéd része lehetett, s világosabban körvonalázódhattak a szóban forgó országok társadalmi és politikai vezetése előtt a megoldandó (tovább nem halasztható) feladatok is. (Itt kell megjegyezni, hogy vázlatos fejtegetéseimbe a magyarországi fejleményeket is be kell vonnom, legalább utalásszerűen, hiszen a referenciapont számunkra, magyar historikusok számára mégiscsak a „magyar fejlődés”.)

Lássuk tehát a „dolgot magát”, először felülnézetben, *geostratégiai* szögéből:

Csehország a „bársonyos forradalom” eredményeképpen 1993. január elsejével megszabadult a „szlovák kistestvértől”, amelyet az 1918 óta el-

telt hét évtized tapasztalatai alapján amúgy is inkább ballasztnak, kellemtelen tehertételnek érzékelt. Immár csupán magára, a mindig is hangsúlyozottan (*par excellence*) nyugat-európaias jellegű (valódi) cseh polgárosodásra és nemzetépítésre kell összpontosítania. S a cseh nemzetstratégia irányítói talán nincsenek is tudatában annak, hogy az egyedül üdvösnek remélt „csehszlovakizmus” jegyében elgondolt három, elvileg egyenrangú „államépítő (szláv) nemzet” (a cseh, a szlovák és a rutén) együttműködésén alapuló, a két világháború között mintaszerűnek hirdetett szövetségi rendszerük ellenére végső soron maguk is az (egy)államnemzeti (jakobinus) *logika* foglyai. 1945 után először a szudétanémeteket üldözték el, majd Beneš a ruszin „unokafivéreket” Sztálinnak ajándékozta Kárpátaljával és az ottani magyar kisebbséggel együtt, most pedig a szlovákoktól váltak el... Ennélfogva a „magyar probléma” is automatikusan veszített jelentőségéből, hiszen hazánk nem szomszédos ország többé. Ez persze nem jelenti azt, hogy az állandósulni látszó *szlovák-magyar konfliktusban* a csehek eredendő *többslet-rokonszenve* ne a pozsonyi vezetés törekvéseit és gyakran vitatható politikai manővereit illetné.

Ugyanebben a kontextusban a legjelentősebb változás *Szlovákiában*, pontosabban a szlovák nemzetépítés, nemzeti önkép (önazonosság) és nemzeti ideológia terén történt, hiszen – leszámítva a Tiso-féle rossz emlék(ezet)ű s tiszavirág életű államkezdeményt – Szlovákia napjainkban, alig másfél évtizede vált önálló, független nemzetállammá, amely Koszovó mellett a legfiatalabb Európában. Ezt a *helyzetet* minden szomszéd népnek és nemzetnek (politikai elitnek) s kivált nekünk magyaroknak, nagyfokú empátiával és türelemmel illik, és *kell* is kezelnünk, annak ellenére, hogy a virulens szlovák nacionalizmus történelmi tájékozódási pontja¹ – egyszerűsmind ellenségképe – vitathatatlanul Magyarország, a magyar nemzetté válás, s következésképpen a „magyarok” (szlovenszkóiak és „anyaországiak”) részéről feltételezett „veszély” formájában² látszik kifejeződnie.

¹ Vö. Ludevít Štúr: „szlovák az, ami (aki) *nem* magyar”! lásd bővebben Vesztróczy Zsolt: A polgári és nemzeti átalakulás kérdései Ludevít Štúr publicisztikájában. *Pro Minoritate*, 2005/Tél, 16–31.

² Vladimír Mináč: „a magyarság a szlovák politika végzete”. Käfer Istvántól idézi Fáy Zoltán: Könyörgés pergamenen. Käfer István a magyar–szlovák konfliktusokról, a politika receptjeiről és a Szent István-i ország hungarusairól. *Magyar Nemzet* [Magazin], 2008. július 19., 23. (Részlet az interjú végéről: „ez a szláv és ez a finnugor nép közelebb áll egymáshoz, mint egyik részről a csehhez, másik részről a finnhez.

Geopolitikai/geostratégiai szempontból 1989 legnagyobb nyertesének Románia, a román *national building* látszik (legalábbis egyelőre), hiszen határai – Jugoszláviával és Csehszlovákiával ellentétben – nem csupán nem forogtak egyetlen pillanatig sem veszélyben, hanem 1991 (a Szovjetunió szétbomlása) óta ismét elérhető közelségbe került az „ősi román földek” újraegyesítése, vagyis a történelmi *Moldva* (Ștefan cel Mare legendás országa) Prut és Dnyeszter közötti, *Besszarábiának* nevezett, 1812-ben orosz kormányzósággá vált, s egy alig húsz éves Nagy-Románia keretében eltöltött intermezzo után 1940-ben Moldvai Szocialista Köztársaságnak átkeresztelt részének bekebelezése – akár „EU-integráció” fedőnéven is. Ez az alig titkolt, s román (ön)megítélés szerint *abszolút legitim* szándék egy szersmind *látens kockázati tényező* is, mert nem számol sem az ukrán nemzetállami törekvésekkel és félelmekkel (Észak-Bukovina, Dél-Besszarábia, Kígyó sziget), sem pedig az utóbbiakat adott esetben egyetlen tollvonással felülíró nagyorosz birodalmi aspirációk reneszánszával sem. Vagyis, saját (valamint az EU, a NATO és az USA) lehetőségeit megítélésünk szerint némileg túlbecsülve *két* (egy régi és egy új) *frontot* nyit egyszerre, anélkül, hogy a nemzetállami vágyai érvényesítéséhez szükséges gazdasági, politikai és stratégiai (katonai) eszköztárral teljes mértékben rendelkezne. A jelenleg túltengő román (nemzetépítési) önbizalom vázlatos értékeléséhez feltétlenül megemlítendő, hogy a román elitet az elmúlt két évtizedben sem hagyta cserben 1856 után immár állandónak (konstansnak) minősíthető szerencséje: 1989 decemberének véres álforradalmából viszonylag ép nomenklatúrás struktúrákkal kikászálódva, egy szinte megoldhatatlannak tetsző, már-már bűvészmutatványnak beillő külpolitikai feladványt sikerült abszolválnia. A megváltozott amerikai *geostratégiai paradigma* (közel-keleti demokrácia-export, terror elleni háború stb. érdekeinek elébe menve, s az amerikai hiperhatalom elvárásainak mondhatni szolgálai módon eleget téve, azokat nemegyszer túlteljesítve) úgy lett 2004-ben NATO-tag, hogy mindeközben a 2007. januárjában bekövetkezett EU-betagozódáshoz elengedhetetlenül fontos két kontinentális középhatalom (Német- és Franciaország) jóindulatát sem játszotta el teljesen. 2004 óta három amerikai katonai támaszpont működik Románia területén (köztük a még a szovjetek által épített Constanța melletti, mély-

Ez pedig hatalmas csoda.”) Lásd bővebben Vladimír Mináč: *Összefüggések*. Válogatta, fordította és jegyzetekkel ellátta Tózsér Árpád. Bratislava 1976, Madách.

tengeri hadihajók fogadására is alkalmas Mihail Kogălniceanu flotta- és légibázis);³ a 2007. januári román EU-felvétel utáni brüsszeli új hatalmi leosztásban pedig a szinte „kisebbségi főbiztosi” jelentőségű uniós többnyelvűségi-biztosi posztot egy (apai ágon magyar származású) fiatal román politikus, Leonard Orban, Románia korábbi EU-főtárgyalója tölti be.⁴ Mindez, rövidre zárva, annyit tesz (főként ha a román „helyezkedést” egybevetjük a taszári amerikai támaszpont bezárásával és mondjuk Kovács László egykori magyar külügyminiszter és MSZP-elnök brüsszeli adó- és vámügyi biztosi tisztevel), hogy a román diplomácia és nemzetpolitika behozhatatlannak tetsző érdekérvényesítési előnyre tett szert a magyar politikai stratégiákkal szemben, teljesen függetlenül attól, hogy hazánk ügyeit milyen pártpolitikai színezetű kormányzat vezeti/viszi éppen.

Eme szükségképpen elnagyolt helyzetképből sajnos levonhatjuk azt a következtetést, hogy Magyarország 1920 óta folyamatosan igen előnytelen geopolitikai adottságai 1989 után jelentékenyen rosszabbodtak, stratégiai lehetőségkerete tovább csorbult, érdekérvényesítési képességei pedig minden (valamennyi) szomszédjával szemben – tehát az előadásomban nem érintett Szerbia és Ukrajna vonatkozásában is – számottevően csökkentek. Ennek folyományaként mindenütt módosult (pontosabban romlott) a magyarságkép, Magyarország konkrét megítélése és politikai

³ Lásd erről, egyebek között: Tibori Szabó Zoltán (Kolozsvár): Amerikai bázisokat telepítenek Romániába. Bukarest a térség fontos katonai tényezőjévé szeretne válni. *Népszabadság*, 2005. december 2., 8. Vö. Dunai Péter: Taszár – a feledhető epizód. *Uo.*; továbbá: [Tudósítónktól:] Tárt karokkal várják az amerikaiakat. Reményei beteljesüléséről beszélt a román külügyminiszter. Feszült a viszony Berlin és Washington közt. *Magyar Nemzet*, 2005. december 7., 8.

⁴ Leendő historikusok buzgalmára vár annak kiderítése is, miként vált lehetségessé, hogy a számos kívánnivalót maga után hagyó, s még bukaresti megítélés szerint sem „tökéletesen” megfelelő – ugyanakkor papíron az EU-integráció *sine qua non*-jának számító – úgynevezett *felkészülést* ellenőrző brüsszeli *monitoring bizottság* vezetője az a Pierre Moscovici lehetett, akinek atyja – Serge Moscovici – a hatvanas években Párizsba menekült besszarábiai eredetű, az 1940. januári bukaresti vasgárdista zsidópogromot túlélte „disszidens” román esztéta. Lionel Jospin szocialista kormányának hajdani külügyi (s persze a hivatalosan *nem létező* kisebbségi ügyekkel is foglalkozó) államtitkára, valljuk be, nem kis dilemma előtt állhatott. El kellett döntenie magában, hogy apai ágon (félig-meddig) román zsidóként mi kevésbé ellen-szenves számára: a „transznisztriai kérdést” még Hitler előtt mintaszerűen „megoldó” román nacionalizmus-e, avagy – „jó románként” – a hagyományos magyar?...

presztízse: *cseh nézőpontból*, mint már említettem, Magyarország csupán szlovák–magyar összefüggésben igazán „érdekes”, a Csehországban rekedt, mintegy huszonöt-harmincezerre becsülhető *magyar szóróvány* – az utánpótlás, a szerves kapcsolatok hiánya, és a gyökereit vesztett, cseh és morva egyetemeken dolgozó maradék magyar értelmiség „elitista” magatartása, és ebből fakadó erőtlensége miatt – prágai megítélés szerint elhanyagolható; számaránya a „kritikus tömeg” alá süllyedt, még „ellentételezésre” sem igen használható.

Szlovákia érdekviszonyaiban és politikai retorikájában (s legújabban sajnos immár napi gyakorlatában is!) ellenben a „magyar kapcsolat” (a felföldi magyar kisebbség és az „anyaország” irányában tanúsított magatartás) forrpontra jutott, már-már a paroxizmus és a bajosan kezelhető (bibói) *politikai hisztéria* állapotába került.⁵ S itt kell újfent higgadtan szóba hozni, hogy emez *áldatlan állapot* egy, a magyar és a szlovák politikai elit közötti legalább másfél évszázados *történelmi versenyhelyzet pillanatnyi következménye*, amely ugyan *most* zárójelbe teszi, de *megsemmisíteni mégsem lesz képes* e két, egymással időtlen idők óta keverten élő nép „ezeréves” szerves és harmonikus kapcsolatának előbb utóbb mégis diadalmaskodó *emlékét*. Hosszú távon még akkor sem, ha Pozsony – nem kis részben a rendszerváltás hajnalán még élővas Magyarország mostanra sereghajtóvá vált helyzetét s az ebből (is) eredeztethető külpolitikai bénultságát kihasználva – rövidlátó módon (s végső soron tévesen, hiszen csupán saját törté-

⁵ Ennek legfrissebb megnyilvánulása a pozsonyi parlament által 2009. június 30-án megszavazott vadonatúj *államnyelvtörvény!* Vö. [Népszava-összeállítás:] Jóváhagyták a nyelvtörvény-módosítást. Akár ötezer eurós büntetést is kiszabhatnak a szlovák jogszabály megsértőire. *Népszava*, 2009 július 1., 2.; Szilvássy József (Pozsony): Szeptembertől hatályos a szlovák nyelvtörvény. *Népszabadság*, 2009 július 1., 7. (Részlet Csáky Pál, az MKP elnöke, nyilatkozatából: „a törvény a nyelvi imperializmus elemeit tartalmazza – abban az esztendőben, amikor az EU a többnyelvűség és a nyelvi sokszínűség megerősítését szorgalmazza.” *Uo.*); [Munkatársunktól:] Brutális szlovák nyelvtörvény. *Magyar Nemzet*, 2009. július 1., 1 és 8.; Janzsó Viktor: Intézményes magyarüldözés kezdődik Szlovákiában. *Magyar Hírlap*, 2009. július 1., 1.; Várkonyi Balázs: Nyelvtör(l)ők. [Álláspont]. *Uo.* 3.; Kocur László (Pozsony): Szemben Európával. A botrányos szlovák nyelvtörvény támadás a magyar identitás ellen. *Uo.* 10. (A törvény négy pontba szedett főbb rendelkezései: 1) megbírságozhatják a szlovák nyelvet helytelenül használó intézményeket; 2) a nemzetiségi iskoláknak kétnyelvű dokumentációt kell vezetniük; 3) az emlékművek feliratait engedélyeztetni kell a kulturális tárcánál; 4) új minisztériumi osztály ellenőrzi a törvény betartását. *Uo.*)

nelmi gyökerű kisebbségi komplexusát igyekszik kompenzálni!) manapság úgy érzékeli: ütött a történelmi visszatorlás órája, most kell elégtételt venni a „tót” pórnépet szipolyozó, erőszakos asszimilációra törekvő, a szlovák nemzeti érdekeket és érzékenységeket a múltban sárba taposó „ázsiai zsarnokokon”, a „gőgös magyar urak” délibábos birodalmi álmokat kergető, csak és kizárólag önhibájából megtiport nemzetén. Ez a kompenzációs elemektől túlszúfolt zsigeri késztetés nemcsak az imént említett hajdani békés magyar-szlovák (szlovák-magyar) együttélés *tényét*, valamint a felvidéki nemesség, s később a városi polgárság igen gyakran *közös eredetét* hagyja tökéletesen figyelmen kívül, hanem – abszolút történelmietlenül! – azért is a „magyarokat” okolja, amiről csupán a História tehet:

α) nem az egyébként részben szlovák származású Petőfi és Kossuth⁶ bűne, hogy a szlovák etnogenezis és nemzetté válás a ruszin mellett *időbelileg* a legkésőbb zajlott le a Kárpát-medencében (ennek „beszédes” bizonyítéka – és *nem* a magyar nyelvészek ármánya –, hogy az eredetileg *minden* szláv etnikumra értett »tót« szavunk a szlovákokra „ragadt”, s lekezelő, gúnyos jelentését csupán a XIX. század végi nemzetiségi torzsalkodások során kapta meg)

β) azért pedig egyedül a *Sors* (Teremtő) hibáztatható, hogy a szlovákok és magyarok közös hazája a történeti („szentistváni”) Nagy-Magyarország lett, vagyis nem lehet megosztani sem a két nép és (később) nemzet fejlődésének földrajzi színterét, sem nemességét, sem (a később nemesi mintákat követő, erőteljesen magyarosodó cipszer–tót–magyar keverék) városi lakosságát, de még csak a közrendű rétegeit sem lehet egymástól sebészkéssel elválasztani (minthogy a spontán összeolvadás századokon át „oda-vissza” zajlott, hiszen még csak felekezeti különbség sem bonyolította/fékezte, mint Erdélyben a magyarok, románok és szászok esetében!). Ennélfogva (történetileg) legalábbis kérdéses a közép- új- és legújabb kori „hungarus” (többszörre bizonyítottan „vegyes” eredetű, netán valóban magyar származású) történelmi figurák „reszlovakizálása”, és politikailag is aggályos (bár a szlovák nemzettudat megkésettsége folytán érzelmileg érthető, de el nem fogadható) a „Kárpát-medence” mint kifejezés (terminus technicus) tabuként való kezelése.

⁶ Lásd erről újabban Demmel József–Kollai István: 5. Petőfi, Kossuth és Széchenyi magyarsága. A reformkor magyar alakjairól – szlovák és magyar szemmel. In: *Meghasadt múlt. Fejezetek a szlovákok és magyarok történelméből*. Szerkesztette István Kollai. Budapest 2008, Terra Recognita Alapítvány, 65–66., 69–70.

Tények: a „magyar kérdés”

Eddigi vázlatos helyzetképünkben már is levonható néhány további (újabb) ténymegállapítás:

1. a kisebbségi probléma – mint láttuk – nem „magyar kérdés” többé Csehországban. Magyarország súlya jelentékenyen csökkent a cseh politikai kalkulációban, ám a Szlovákiához fűződő különleges stratégiai és „testvéri” viszony következtében – ezt ismételten hangsúlyozni kell! – Prága *minden* szlovák–magyar polémiaiban Szlovákia érdekeit fogja előnyben részesíteni; a maradék magyar szórványnak nincs politikai súlya (használati értéke); továbbá: Vaclav Klaus cseh köztársasági elnök hírhedt EU-szkeptikussága ellenére Csehország (és a cseh nemzetfejlődés) a szlovén mellett távlatilag a legnagyobb eséllyel bír a (korábbi történelméből is következő) konfliktusmentes „európai” betagozódásra.
2. Ezzel szemben Romániában a *kisebbségi kérdés* nem veszített fontosságából, ám jelentősége, a stratégiai számításokban, diplomáciai manőverekben és politikai manipulációkban kitapintható *jelenlegi* arányai – magyar-román szempontból – nagymértékben módosultak. Több egymásból következő (egymással szervesen összefüggő) okból, nevezetesen:

α) mint már említettem, a román elit (több-kevesebb joggal) 1989 abszolút győztesének véli magát, egyszersmind (szintén nem oktanul) úgy érzékeli, hogy a másfél évszázados magyar-román nemzetépítési párviadalban óriási előnybe (fölénybe) került, futballista nyelven szólva: „sok góllal vezet”. Ebből következően a hagyományos magyar-román rivalizálás hőfoka, intenzitása egyelőre (kiszámíthatatlan ideig) alábbhagyott. Bukarest már-már sajnálkozva tekint nemzeti önbecsülésében megtépázott, önbizalmát veszített örök ellenlábására. De jól jegyezzük meg: a „magyar kérdés” nem került végleg le a (politikai) napirendről, csupán taktikai-stratégiai megfontolásokból hátrább sorolódott a prioritások hierarchiájában. A bukaresti elégedettséget fokozza, hogy Románia az elmúlt fél évszázad folyamán valóban nagyot lépett előre a minden közép- és délkelet-európai (balkáni) nép által változatlanul kényszeresen követett 1789-es francia modell (a jakobinus típusú, centralizált, lehetőleg minél homogénebb *État/nation*, állam/nemzet *versus* nemzetállam) tényleges megvalósítása terén. Az 1950-es, '60-as években nem túl ízléses (elegáns), ám

gazdaságilag és főként politikailag tagadhatatlanul *hasznos* tranzakciók révén először a csaknem félmillió (holokauszt-túlélő) zsidóságtól, majd – zömében *1989 után* – az erdélyi szászok, bánsági és szatmári svábok már korábban megfogyatkozó mintegy háromszázezres tömegétől „szabadult meg”, a romániai magyarság létszáma pedig különféle tényezők összehatásaként – menekülés a ceaușescui rémuralom elől a „zöldhatáron” át a nyolcvanas évek legvégén; tömeges kivándorlás az 1990. március 19–20-i, a román titkosszolgálatok által koholt és azok újjászervezését legitimálni hivatott, majdhogynem polgárháborúba torkolló, marosvásárhelyi „események” után; s végül, de nem utolsó sorban a nyolcvanas években lendületet vett „természetes” asszimiláció eredményeképp – nagyjában-egészében újabb kétszázezer fővel apadt. Más szóval a bukaresti „nemzetépítő” stratégiák joggal dörzsölhetik a kezüket, egyedül maradtak a porondon a kivérzett, erejét, „visszacsapási” képességének fogytát megtapasztaló s lassanként hitében is megroppanni látszó történelmi „ellenféllel” szemben.

β) Joggal vélelmezhetik tehát: igen előnyös pozícióban *láthatnának* hozzá az utolsó, sokáig bevehetetlennek látszó „végvár”, a *Székyföld* bevételeéhez, a „HARCOV-probléma – a Hargita és Kovászna megyei tömbmagyarság felmorzsolása – megoldásához”, ha... ha nem kerülnének maguk is rövidesen szembe a közép-kelet-európai térség (s távlatilag az „egyesülő Európa”) egyik legnagyobb *kihívásával*, a *cigány etnogenezis* fölgyorsulásával, s ebből következően a *roma nemzetté válás* kezdeti fázisának átgondolt, „összeurópai” stratégiát igénylő (helyi) gondjaival...

A „magyar kérdés” Romániában tehát egyelőre függőben van, mert a Besszarábiával (s Ukrajna nem egészen elképzelhetetlen szakadása esetén akár Észak-Bukovinával és Dél-Besszarábiával) való esetleges újabb „egyesülés” vágyálma a bukaresti stratégiai elgondolások (remények, illúziók) hierarchiájában alighanem igen előkelő helyen szerepel (s még az sem kizárt, hogy a fő helyet foglalja el). Sokirányú „kezelése” – a román származást harmadíziglen igazolók számára nyújtott „könnyített” (gyorsított) tömeges állampolgárság,⁷ munkavállalási engedély, a „moldáviai” fiatalság számára biztosított nagyvonalú ösztöndíj-politika formájában – rengeteg adminisztratív energiát köt le, nem is beszélve emez államjogi-lag szerfölkött aggályos „nemzetpolitikai” intézkedés-csomag nemzetközi

⁷ Vö. Bogdán Tibor (Bukarest): Polgárai „ellopásával” vádolja Moldova Romániát. *Magyar Hírlap*, 2007. március 8., 6.

„kommunikálásáról”. (Miközben a hasonló elképzeléseken alapuló „státustörvény” ürügyén Bukarest a budapesti vezetést az ezredfordulón pelengérre állította, s mindent elkövetett annak megtorpedózására! Ezt nevezi a politikai szakzsargon *kettős mércének*...)

S ugyanebben a gondolatmenetben írjuk le ismét: a krími háborút lezáró 1856-os párizsi béke óta feltűnően sikeres román nemzetépítési manőverek egyetlen diplomáciát/stratégiai gondolkodást nem tévesztettek meg soha: a hasonló (bizánci eredetű) „elveket”, s (inkább) politikai praxist érvényesítő „moszkovita” erőközpontot...

Mindazonáltal nem tagadható, hogy a Traian Băsescu román elnök köré csoportosuló s a szintúgy francia mintájú „prezidenciális” rendszer intézményes bevezetését forszírozó régi-új bukaresti „rendszerváltós” elit⁸ geopolitikai számításainak most is van reálisnak tetsző (legalábbis román szempontból annak remélhető) magva:

⁸ Vö. Borsi-Kálmán Béla: Hasonlóságok, különbségek – és tanulságok I. *Korunk* (Kolozsvar), 2008/1.(különösen 22., és a hozzá tartozó 42. számú jegyzet.). A bukaresti kifinomult, franciás (újabbán amerikai) műveltségű értelmiségi „krém” (*caimac*) természetéhez, valamint a mai, „rendszerváltás” utáni Románia jellegéhez lásd bővebben a következő munkákat: *Comisia prezidențială pentru analiza dictaturii comuniste din România. Raport final* [A romániai kommunista diktatúra elemzésére/kivizsgálására létrehozott elnöki bizottság. Záró jelentés]. Szerkesztették Vladimir Tismăneanu, Dorin Dobrințu, Cristian Vasile. București, 2007, Humanitas; [Vasile Ernu–Costi Rogozanu–Ciprian Șiulea–Ovidiu Țichindeleanu:] *Iluzia anticomunismului. Lecturi critice ale Raportului Tismăneanu* [Az antikommunizmus illúziója. A Tismăneanu-jelentés kritikus olvasatban]. Chișinău, 2008, Cartier istoric; *Bányai Péter: Az eredeti demokráciától a maffia-állam felé? Politikai elemzések Romániáról 1990-től 2005-ig*. Kolozsvar 2005, Koinónia. Lásd még Marius Oprea: Az ötödik hatalmi ág – a román titkosszolgálatok a kommunizmus és a NATO között. *Pro Minoritate*, 2006/Tél, 13–26.; továbbá: Csontos János: Már tényleg csak az apokalipszis hiányzik. Ami a közelmúltat illeti, rengeteg a tartozás. Mircea Dinescu a román–magyar viszonyról és a pamflet hatalmáról. *Magyar Nemzet*, 2008. szeptember 26., 14. (R.: „A Securitate iratok tanulmányozására alakult nemzeti tanács tagjaként [...] a volt hivatásos ügynökök és besúgók adatainak teljes nyilvánosságáért küzdök.”); Rostás Szabolcs (Kolozsvar): A Secunak dolgozott Băsescu? Emil Constantinescu román exállamfő szerint megdönthetetlen bizonyítékok támasztják alá Traian Băsescu jelenlegi elnök titkosszolgálati múltját. Constantinescu román exelnök Medgyessyt is megemlíti nyilatkozatában. *Magyar Nemzet*, 2005. december 15., 10. Vö. Catherine Durandin: *Roumanie un piège?* [Kelepce-e Románia?] Paris 2000, Éditions Hesse.

1. az amerikai-orosz újabb *geostratégiai alku* sokáig nem halasztható. E soktényezős *kiegyezés* egyik megkerülhetetlen (persze többszörös át-tételen és „viszontbiztosításon” keresztül érvényesülő) tétele – Izrael állami entitásának és elengedhetetlen biztonságának szavatolása – fejében elméletileg Ukrajna, adott esetben csupán Kelet-Ukrajna „feláldozása” is szóba jöhet. S akkor Nyugat-Ukrajna (Galícia, Észak-Bukovina, valamint Dél-Besszarábia) státusa, ennél fogva a „független” Moldovai Köztársaság (Besszarábia) *geopolitikai helyzete* rögvest megváltozik. S akkor, ugyebár, akár csak 1918/1920-ban, sok minden történhet...⁹ De pontosan erre utaltam, amikor az imént a *rizikókról* beszéltem. Mert példának okáért mi lesz (lehetne) emez eshetőségek bekövetkezésekor a máris nagyorosz ugródeszkának számító „szakadár” Dnyeszter-mellékkel (Transznisziával)?¹⁰
2. amennyiben a török EU-csatlakozás terve végképp a papírkosárba kerül, s a dinamikus gazdaságú, világi iszlám berendezkedésű eurázsiai „kompország” ismét a közép-ázsiai türk „tejtestvérek” irányába fordul, tovább szűkül Moszkvának a kínai aspirációk miatti amúgy is korlátozott manőverezési képessége...
3. az *US Army* romániai támaszpontjaira – logisztikai fontosságuk miatt – még abban a (nem kívánt) esetben is legalább egy évtizedig szükség lesz, ha Washington (és a NATO) Irak után Afganisztánban is kudarcot vall, és ki kell vonulnia a Közel- és Közép-Keletről...

Mindezeket a feltételezéseket és (természetesen spekulatív) eshetőségeket csupán azért vettem számba, hogy érzékeltessem: a román elitnek

⁹ Lásd erről Tibori Szabó Zoltán: A Duna-deltáról és a kőolajról szól a román–ukrán vita. *Népszabadság*, 2004. július 17., 4. (R.: „Olaj a tűzre az a nemrég Moszkvából elindított elképzelés, miszerint Moldovát fel kellene darabolni, Besszarábia részét Észak-Bukovinával együtt vissza kellene csatolni Romániához. A Dnyeszteren túli területet [Transznisziát] pedig önálló állammá kellene nyilvánítani.” Vö. Rostás Szabolcs (Kolozsvár): Viszályban Kijevvel. Kié lesz a fekete-tengeri kontinentális talapzat. *Magyar Nemzet*, 2004. július 22., 10.

¹⁰ Lásd erről Rostás Szabolcs (Kolozsvár): Bukarest Tiraszpól ellen. Románia ellenzi a szakadár állam függetlenedési törekvéseit. *Magyar Nemzet*, 2006. április 8., 11. (R.: „David J. Kramer amerikai külügyminiszter-helyettes [...] szerint Bukarestnek hangsúlyos szerepet kell betöltenie a szakadár állam [helyzetének] rendezését célzó folyamatokban.”) Vö. [Munkatársunktól:] Importált válsággóc? A bukaresti csatlakozás geopolitikai következményei. *Magyar Nemzet*, 2006. október 31., 10.

momentán kisebb gondja is nagyobb annál, hogy túl sokat bíbelődjék a „székely autonómiával”, vagy a gondosan leplezett roma kérdéssel. Ám ha erre mégis rákényszerül (vagy rákényszerítik), jóval komolyabb (hatósabb) geopolitikai adui vannak, mint Szófiának, vagy éppen Budapestnek...¹¹

További tények: a roma probléma

Ez, mármint a *cigánykérdés* különben, más-más mértékben persze, az előadásomban érintett valamennyi állam (Cseh- és Magyarország, valamint Szlovákia) *közös gondja*, amelyről, most is dióhéjban, szólnom kell. Már csak azért is, mert mindhárom államban (főként Romániában és Szlová-

¹¹ Nem tekinthető biztató előjelnek a román államelnök épp budapesti hivatalos látogatása idejére időzített, idén február 2-án az Országházban elhangzott nyilatkozata („Sohasem lesz területi autonómia a Székelyföldön, mivel Románia egységes, szuverén nemzetállam”; továbbá „Románia sohasem fogja elismerni a kollektív nemzetiségi jogokat, ugyanakkor továbbra is elismeri a nemzetiségek képviselőinek egyéni jogait, így például az anyanyelvi oktatást, a kultúra fejlesztését és a parlamenti képviseletet”), sem Sólyom László magyar köztársasági elnök ugyancsak idén március 15-ére tervezett székelyföldi repülőútjának adminisztratív, később fordítási gondokra hivatkozó meghúsvágása, utóbb az elnöki konvoj már-már a ceaușescui időket idéző hosszantartó és megalázó vegzálása a borsi határátkelőhelyen. Lásd erről, egyebek között: Soha nem lesz autonómia a Székelyföldön [aláírás nélkül közölt híranyag]. *Heti Válasz*, 2009. február 5., 8., Ferencz Csilla (Sepsiszentgyörgy): Băsescu: Szó sem lehet autonómiáról. *Magyar Hírlap*, 2009. február 14., 10. Rostás Szabolcs (Kolozsvár): „A legfontosabb, hogy együtt vagyunk” A román hatóságok akadékoskodása ellenére a Székelyföldön, a magyar Thermopülainál ünnepelt az államfő; Sólyom az egység fontosságáról. Tótkés László szerint az elnöki látogatás körüli huzavona az 1989 előtti időket idézi. *Magyar Nemzet*, 2009. március 16., 1. és 3.; Pataky István: Váratlan pofon Romániától. Az RMDSZ pozícióit erősíti a Băsescuhoz köthető diplomáciai botrány, *Uo.* 7.; Ágoston Balázs: Erőt mutatva. *Demokrata*, 2009. március 18., 10–11. (Alcím: Sólyom László március 15-i erdélyi útja egyfelől az emberi tartás sikerének, másfelől a nemzeti érdekérvényesítés teljes csődjének a bizonyítéka. Magyarország a térség pofozóbábuja lett.”). Vö. Orbán Anita: Új szelek a román külpolitikában [Exkluzív bukaresti interjú Mihai Răzvan Ungureanuval, Románia valaha hivatalos viselt legfiatalabb külügyminiszterével]. *Heti Válasz*, 2005. január 13., 59–61. (Kiszerkesztett idézet a moldvai származású, történész-végzettségű külügyér nyilatkozatából: „A román kormány nem szándékozik támogatni az etnikai alapú területi autonómiaköveteléseket”: *Uo.* 59.)

kiában, de, kisebb mértékben, Csehországban is) több szálon kapcsolódik a „magyar ügryhöz”. Vegyük sorjában:

Romániával kezdem, hiszen a majdan elkerülhetetlenül kialakuló, nemzeté válásának kezdeteinél tartó *európai cigány nemzet* hivatalos neve minden jel szerint a *roma* lesz, s nem kell hozzá különleges etimológiai felkészültség, hogy ráismerjünk a két fogalom közös nyelvi (és történelmi) gyökereire. Bár azt csupán a szaktörténészek tudják, hogy a kifejezés maga eredetileg a Kelet-római Birodalomban, Bizáncban (*Rum, Râm, Rom*) felbukkanó indiai eredetű vándornép főként Moldvában és Havaselyén megtelepedett törzseit jelölte, míg a látványos politikai karriert befutó *Románia* szót – románul – először 1838-ban írták le a ma ismert alakjában...¹²

S hogy mi minden következik ebből? Példának okáért mindjárt az, hogy az európai cigányság *törzsterülete* éppen a leendő Románia volt (akárcsak a nyugat-európai romák esetében Spanyolország, ahová Egyiptom felől, valószínűleg hajóúton érkeztek, vö. gitano, gitane, gipsy és, újfent! – *romanichel*, stb.); hogy a különféle cigány törzsek sehol sem tagozódtak be oly szervesen a helyi feudális társadalmakba, mint a hajdani *Kúnországból* a 13-14. században *román vajdaságokká* átlényegülő Havasalföldön és Moldvában; és – most idő- és helyhiány miatt ismét rövidíték! – valószínűleg sehol sem élnek olyan tekintélyes számban, mint éppen Romániában! De hogy pontosan mennyien, az rejtély, s hogy ne essek a rosszhiszemű találgatások bűnébe, e vonatkozásban egy demográfiai és asszimilációs kérdésekkel is foglalkozó neves kolozsvári nyelvészprofesszor (Szilágyi N. Sándor) enyhén maliciózus megállapítására szorítkozom: „a romák a román(iai) népszámlálások nagy ismeretlenjei!” Viszonylag ismert „ráutaló” tény ellenben, hogy a maradék Magyarországon és Erdélyben élő legnépesebb romatörzset „oláh-cigánynak” mondja a népnyelv (élesen megkülönböztetve a sok száz éve magyar anyanyelvű, a magyar köznemességhez, és nemesi értékvilághoz idomuló s a magyar nemzeti mitológiának is szerves tartozékává váló „úri cigányoktól”), míg egy másik (dunántúli) cigánypopuláció (a *beások* mintegy negyven ezres klánja) anyanyelve egy

¹² Lásd Borsi-Kálmán Béla: *Nemzetfogalom és nemzetstratégiák. A Kossuth-emigráció és a román nemzetiségi törekvések kapcsolatának történetéhez*. Budapest 1993, Akadémiai Kiadó, 266. (a 174. sz. jegyzetben.)

XVII/XVIII. századi archaikus olténiai/bánsági *román* dialektus! (S csupán zárójelben emlékeztetek arra, hogy Olténia/Kisoláhország neve *Szörényi Bánság* volt egykoron, s a mai román fizetőeszköz – a *ban/bani* – nem más, mint a Craiovában székelő szörényi *bán* – IV. Béla magyar király helytartója – által veretett pénz...) Vagyis se szeri, se száma az elfelejtett, rejtett, avagy akkurátusan – a rosszul értelmezett *political correctness* (p. c.) jegyében – homályban hagyott román–roma–magyar történelmi, társadalom- és politikatörténeti (megítélésem szerint sok vonatkozásban *komplementer*) „összefüggéseknek”...

Minthogy azonban konferenciánk címében az etnikai tisztogatás, mint a kelet-európai francia típusú (megkésett) nemzetépítések nemkívánatos kísérő jelensége is szerepel, néhány kirívó esetet azért felsorolnék:

Ki emlékszik ma már, csaknem két évtized múltán arra, hogy Marosvásárhely 1990-es „fekete márciusa” huszadik napjának véres (négy magyar és két román halálesetet követelő) délutánján a sarokba szorított helyi székelyek és magyarok akkor kaptak erőre és szorították ki szülővárosukból a szekuritátés tisztek által leitatott és buszokkal, teherautókkal a „tett-helyre” szállított főként hodáki és libánfalvi (Ibănești) román hegyilakókat, amikor nyolc óra tájban – „*Ne féljete magyarok, itt vannak a cigányok!*”¹³ felkiáltással – a külvárosokból és a környékbeli falvakból megérkeztek a fehéringes (természetesen) magyar anyanyelvű romák és szabályosan *kiverték* a Székelyföld „fővárosából” az „uralkodó” (állam-)nemzet agyonmanipulált, merevrészeg képviselőit?¹⁴

Vagy, e kétségkívül nemes és felemelő gesztus szöges ellentétéként, néhány precíz kisebbségkutatót, illetve Romániában szolgáló magyar dip-

¹³ Lásd Oltyán László: Virágot a kedveskének. In: *Fehér könyv. Az 1990. március 19. és 20-i események Marosvásárhelyen*. Marosi Barna, Sütő András, Káli István, Oltyán László, Tófalvi Zoltán, Nemess László, Nagy Miklós Kund helyszíni leírása, rádió- és sajtódokumentumok, fényképek az RMDSZ Maros Megyei Bizottsága szerkesztésében. Budapest 1991, Püski Kiadó Kft., 41.

¹⁴ Az egyik bandavezér így nyilatkozott az események egyik főszereplőjének, Kincses Elődnek: „Hát hogyan sietnénk a magyarok segítségére, Kincses Úr? *Mi magyar cigányok vagyunk* és fáj nekünk, ha ütik a magyarokat. Aztán még megtoldotta: *ma magukon van a sor, holnap rajtunk...*” Lásd Kincses Előd: *Martie neagra la Țirgu Mureș* [Marosvásárhely fekete márciusa]. Sfîntu Gheorghe, 1991, Editura „Háromszék”, 76. (az én kiemelésem! – B-KB.)

lomatát¹⁵ kivéve, vajon tudja-e valaki, hol fekszik *Hadrév* (Hădăreni) község, s mi is történt ott 1993. szeptember 20-án az etnikai tolerancia nagyobb dicsőségére? (Megint csupán zárójelben: a hajdani Torda-Aranyos vármegye e vegyes lakosságú, román-magyar-cigány népességű településén – a zámolyi és tatárszentgyörgyi „eseteket” egy-másfél évtizeddel megelőzve – egy renitens roma-família garázdálkodását megunva a többségi románok, és a kisebbségi magyarok vállvetve úzték el falujukból a még kisebb kisebbséget, csóvát vetve a cigánysor házaira...)

És, hogy a „nemzetközi” összefüggéseknek se legyünk híján, vajon elgondolkozott-e már valaki azon, milyen frappáns történeti esszét lehetne kibontani abból a szűkszavú *olasz* rendőrségi kommunikéból, miszerint egy huszonhat éves *roma* származású, *román* állampolgár által *Rómában*, fényes nappal. 2007 őszén, egy középkorú *római* nő sérelmére elkövetett gyilkosság elkövetőjének neve: *Romulus Mailat* (Majláth) volt? Vagyis a köztörvényes delikvens keresztnéve a *dáko–római–román kontinuitás* anyafarkas legendáját idézi, míg családnevében – az erdélyi társadalomfejlődés törvényszerűségeinek megfelelően – az egyik legpatinásabb román eredetű magyar arisztokrata famíliára hajaz? Persze ez az abszurd história már a néhai Bibó István tollára kívánczik, aki igazán megírhatta volna – helyettünk – a *Cigánykérdés Kelet-Európában 1989 után* című alapvetését is...¹⁶

Más szóval a román EU-integráció nem csupán az esetleges *török csatlakozást* könnyítette meg (nem vagyok teljesen biztos abban, hogy Pierre Moscovici és „szakértői” tudatában voltak annak, hogy amikor *Bulgáriát*, s benne a hajdani Kelet-Ruméliát és Dél-Dobrudzsát, valamint *Romániát*,

¹⁵ Az előadó (jelen sorok szerzője) 1990. október 25. és 1995. június 15-e között a Magyar Köztársaság bukaresti nagykövetségének kulturális és politikai kérdésekkel foglalkozó tanácsosa, míg 1999. március 5. és 2003. augusztus 15-e között a párizsi magyar külképviselet politikai elemzője volt, szintén első osztályú tanácsosi rangban. Franciaországi állomáshelyén egyebek között a papíron nem-létezőnek tekintett regionális, és „kisebbségi ügyek” nyomon követése is kötetmei közé tartozott, ennél fogva Krasznai József és népes rokonsága „zámolyi romák” néven elhíresült szappanoperájáról is többet tudott meg, mint szeretett volna... Viszont szintén nem kívánt jártasságra tett szert a franciaországi *cigánykérdés* útvesztőiben.

¹⁶ Vö. Bibó István: Zsidókérdés Magyarországon 1944 után. In: *Bibó István összegyűjtött munkái* 2. Sajtó alá rendezte Kemény István és Sárközi Mátyás. Bern, 1982, Az Európai Protestáns Magyar Szabadegyetem (EPMSZ) kiadása, 391–504. (a továbbiakban: Bibó 1981/1982.)

benne a „történelmi” Havaselvével és a csupán 1878-ban megszerzett Észak-Dobrudzsával intézményesen betagozzák a sokat emlegetett „európai struktúrákba”, máris „beengedik” a közép-európai és nyugat-európaiól jelentősen különböző kisázsiai/balkáni „törökös” társadalomfejlődési mintákat, és az ebből fakadó idegen *mentalitást* is, hiszen ezek a régiók 1878-ig, illetve 1908-ig az Ottomán Birodalom vazallus tartományai voltak), hanem a csaknem négymilliós, Nyugat-Európába (főként a „latin” államokba: Olasz-, Spanyol- és Franciaországba) kirajzó román-romániai munkavállaló révén Brüsszel akaratlanul más dimenzióba helyezte, mintegy „legitimálta” a *roma problémát*! Hiszen megint csak tájékozottabb francia szociológusok és főként rendőrtisztviselők a megmondható, mekkora lökést és demográfiai utánpótlás-forrást kapott *ezáltal* például a frankhoni – a francia szakzsargonban szemérmesen az „utazó emberek” (*gens du voyage*), vagy, poétikusabban, „a szél fiai” (*fils du vent*) elnevezéssel jelölt – cigánylakosság néppé válása? S az említett maroknyi specialistán kívül vajon van-e tudomása valakinek arról, hogy a Párizs-környéki maffia típusú gengék vezetői másfél-két évtizede a naturalizált (vagyis már Franciaországban született, „echte” francia állampolgárságú) romániai romák közül kerül ki?

De seperjünk inkább a saját portánk előtt! Ugyanis nem sokkal jobb a helyzet Szlovákiában, és – bármilyen furcsa – Csehországban sem! Újfent nem éppen közszájon forgó tény, hogy a nyugat-csehországi és morvaországi patinás kisvárosokban – Broumov (Braunau); Český Krumlov (Krumlau); Chomutov (Komutau); Dečín (Tetschen); Hradec Kralové (Königgrätz); Most; Olomouc (Olmütz); Teplitz (Schönau); Ústí nad Labem (Aussig) etc.) – némileg megelőzve a felföldi Szepességben és az erdélyi Szászföldön az 1960-70-es években szintén lezajlott (s Mészöly Miklós révén irodalmi formában is megörökített)¹⁷ hasonló fejleményeket – már közvetlenül 1945 után elkezdődött, s az 1970-es évektől fölerősödött a főként

¹⁷ Mészöly Miklós: *Pontos történetek, útközben*. Budapest, 1977, Szépirodalmi Könyvkiadó [Zsebkönyvtár]. Vö. : „A '90-es években jártam Romániában Erdélynek olyan falvaiban, amelyeket hajdanában szászok laktak. Gyönyörű települések, ahol ekkoriban már szinte csak cigányok éltek.” Ld. [Gündisch Mónika interjúja:] Vidéken normálisabbak az emberek. Bojár Iván András a városi lét előnyeiről és hátrányairól, a sztrádákról és arról, hogy hol fizet a középosztály. *Vasárnapi Hírek*, 2009. július 12., 9.

Szlovenszkóból érkező (nem ritkán eredetileg magyar nyelvű)¹⁸ romák *térfoglalása*, akik, akárcsak Iglón (Spišská Nová Ves), Besztercebányán (Banská Bystrica), Lőcsén (Levoča), Zsolnán (Žilina) vagy Nagyszebenben (Sibiu), Segesvárott (Șighișoara), vagy mondjuk Nagydisznódon (Cisnădie) *spontán módon* beköltöztek a kitoloncolt, emigrált, vagy kihalt szudétanémetek (*versus* cipszerek és szászok) kőházaiba, meg mintaszerűen fölszerelt gazdaságaiba. Ezeken településeken nem a cigányok integrációja ment végbe a helyi társadalomba, hanem a szóban forgó falvak és városok (meg persze városképek) váltak röpké egy évtizeden belül (netán azonnal) olyanná, mint ami a romák történelmi és szociális feltételrendszeréből következett.

Ez a jelenség a közmondásosan béketűrő, abszolút „européer” cseh-morva polgárok – akik már rég elfelejtették, hogy párszáz évvel korábban épp *Bohémia* volt a napnyugatra tartó cigánykaravánok egyik gyülekezési pontja¹⁹ – toleranciaszintjét is kikezdte: Königgrätz (Hradec Kralové) egyik elegáns belvárosi épületének falán már 1995-ben megjelent az alábbi (nem túl épületes) *Cikani do plynu* (Cigányokat a gázba!) felirat, s ha nem így állna a „helyzet”, aligha ezen a tájon pattant volna ki az *1989 utáni korszak* egyik legszaftosabb szegregációs botránya, tudniillik az *Ústí nad Labem* magisztrátusa által elrendelt városfal-építés... S ez még akkor is igaz, ha beismerjük, mi magyarországi magyarok sem vagyunk jobbak a Deákné vásznánál, hiszen a rendszerváltás után Magyarországon is szégyenteljes módon hagyták sorsukra az egyértelmű veszteseknek tekinthető romákat, napjainkban pedig egyenesen bűnbakot csináltak belőlük, amit egyebek között a szélsőjobboldal váratlan (?) előretörése is bizonyít...

Még talán ennél is mellbevágóbb – mármint a sokat emlegetett „közös európai identitás”, empátia, „multi-kulti” stb. szemszögéből –, hogy a kelet-szlovákiai, zömében persze a körülbelül félmilliós roma lakosságot sújtó gazdasági válság járulékos elemeként kirobbanó „éhséglázadás” megfékezésére Pozsony a katonaságot is bevetette Ágcsernyőn²⁰ (Čierna). Szint-

¹⁸ A Szudéta-vidék „fővárosának” számító Karlovy Vary (Karlsbad) cigány népessége a hatvanas években még többnyire magyarul beszélt, azóta viszont nem csupán megszaporodott, hanem el is „csehesedett” (Arday Lajos szíves közlése).

¹⁹ A jelenséget egyebek között a francia nyelv is őrzi, a franciában ugyanis a romák másik közkeletű, a *gitane* kifejezéssel egyenértékű neve: *bohémien(s)*!

²⁰ Itt jegyezzük meg, hogy a régebbi szakirodalomban többször is tévesen szerepel Ágcsernyő, mint az 1968. augusztus 20-án késő este kezdődő „internacionalista

úgy a közelmúlt titkai közé tartozik, hogy pár évvel a „zámolyi romák” fedőnevű, magyar szempontból rendkívül káros „folytatásos történet” előtt a francia menekültügyi hatóság (OFPRA) néhány tucat szlovákiai cigány-családnak már megadta az üldözötteknek kijáró politikai menedékjogot! Újabb kényelmetlen kérdés: miért maradhatott jótékony homályban az egyik, s miért lett világszenzáció, legalábbis európai botránykő a másik?

S ha már a kínos kérdésfeltevéseknél tartunk, ugyan miért mondhatta idén márciusban Ivan Gašparovič szlovák elnök, hogy – emlékezetből idézem –: „Szlovákiában háromszázezer magyar él, a többi magyarul beszélő cigány!”²¹ Holott a felföldi (csallóközi, mátyusföldi, bodroközi stb.) magyarság összlétszáma a kétségkívül masszív asszimilációs tendenciák ellenére még mindig több hatszázezernél, a félmilliós roma lakosságnak pedig legföljebb egyötöde (nagyjából százezer fő) magyar anyanyelvű! Tudatlanság? Szándékos csúsztatás? *Wishful thinking*? Ki tudja ezt *sine ira et studio* eldönteni? (Ide tartozó pozitív tény, hogy a Kelet-Szlovákiában élő kétszázharminc ezres roma népességnek csak mintegy negyede – körülbelül 60-62 ezer fő – magyar cigány!)

Tétova válaszfélék

A politika az „exigenciák” tudománya, hangoztatta nemegyszer hosszú élete során az apai ágon szlovák eredetű Kossuth Lajos (1802–1894), s tegyük tüstént hozzá: a *realitások* és *érdekek* átgondolt, távlatos, következetes és szívós érvényesítésének művészete is.

Ha tehát vázlatos fejtegetéseim végére érve valamilyen rögtönzött válaszfélével is megpróbálkozom, akkor sajnos azt kell mondanom, hogy a hón áhított, elméletileg „nemzetek felettiséget” ígérő, mi több: akár visszaregionalizációt, a hajdani *történeti régiók* fokozatos, szerves – és természetesen demokratikus módon, konszenzusos alapon történő – *visszaállítását*

segítségnyújtást” közvetlenül megelőző Brezsnjev–Dubček találkozó színhelye. A tárgyalások ugyanis a *tiszacsernyői* (Čierna nad Tisou) vasutas művelődési ház (kulturóthton) színháztermében zajlottak. (A pontosításért itt mondok köszönetet Zelei Miklósnak!- B-KB.)

²¹ Vö. Arday Lajos: *Nyelv, identitás, oktatás* (kézirat, a szerző birtokában. Itt köszönöm meg Arday Lajosnak, az MTA doktorának szövegem pontosításában nyújtott önzetlen szakmai segítségét – B-KB.)

is kilátásba helyező *európai integrációs folyamat* egyelőre nem változtatta meg *lényegesen* a közép-kelet-európai térség modernizációjáért és nemzeti átrendezésért – valamint, ennél fogva: államjogi keretei nemzeti szempontú átszabásáért – indított, mintegy másfélszáz éves „verseny” célkitűzéseit, közelebbről a polgári átalakulással és korszerű nemzetté válással kísért egységes (homogén) államnemzetek kihasításának közösnek mondható (nemzetekre lebontott) tervét, sem az ebből objektíve kényszeresen következő *nemzetépítési rivalizálás* alaptendenciáit. Ehelyett csupán módosította e *fatális, nulla összegű játszma* megnyerésére az egyes nemzeti stratégiák („agytrösztök”) szempontjából kínáló (részben szintén megváltozott) geopolitikai lehetőségkeretet, eszköztárat, és (rugalmasan alkalmazott) érvrendszert. S minthogy a mindennapi politizálást (ügymenetet) valóban nem a „nagy eszmék” szellemében, hanem a földhözragadt (kosuthi) „exigenciák” jegyében intézik, az olyan magasztos „európai” elvek, mint integráció, empátia, multikulturalitás, tolerancia, kettős, vagy akár többszörös (nemzeti) kötődés, regionalizmusok, nemzetek felettség, poszt-nemzeti állapot, s a mindezekből levezethető (lényegében mindegyikkel kompatibilis), s talán legtöbbet emlegetett varázsszó, a *szubszidiaritás*, a korábbi *trend* – a nemzetépítés törvényszerűségei és (a lokális „ügyintézők” kistílúságában, primér politikai reflexeiben, s atavisztikus, „törzsi” ösztöneiben tovább munkáló) tehetetlenségi nyomatéka – *abszolút érvénye* következtében a gyakorlatban vajmi keveset érnek. Ellenkezőleg, még a korábbinál is hatékonyabb államnemzeti szempontú, kizárólagosságra és kirekesztésre törekvő érdekérvényesítési technikákat és érveket tesz lehetővé a változatlanul érvényben lévő *végcél* megvalósítására.

S mivel ebben az 1830-as években kezdődött *nemzetépítési (kör)versenyben* elméletileg a *hungarus* (magyarországi, soknemzetiségű, de tendenciájában: *magyar*) köznemesség és (kisebb részben) arisztokrácia soraiból verbuválódott, annak érték- és eszmevilágát – a nemesi típusú magyar polgári átalakulás *illúzióját*, és máig továbbélő (torzuló) *típusait* – hordozó, képviselő (s megvalósítani igyekvő) *magyar politikai elit* rendelkezett a legjobb startpozícióval (s talán – szerencsésebb geopolitikai helyzetben, s átgondoltabb manőverezés esetén – eszközrendszerrel is), továbbá, mert 1848/49-ben a magyar történelem produkálta a „hosszú tizenkilencedik század” egyik legdicőségesebb (bár lever) forradalmát, 1867–1914 között a magyar nemzetté válás haladt a legdinamikusabban (bár e baljós

államnemzeti észjárás tükrében a magyarhoni „nemzetiségek” rovására és kárára), s a közép-kelet-európai térség legsikeresebb (de ugyanolyan tragikus kudarcba fulladó) zsidó asszimilációja úgyszintén a „magyar fejlődés” hozadéka (s be nem vallott szörnyű tehertétele) volt, összességében most látszanak megvalósulni nemzeti imánk szerzőjének látnoki szavai: „megbűnhődte már e nép a múltat s jövődőt”...

Kicsit prózaibb megfogalmazásban, s nem szaporítva fölöslegesen a szót: a magyar nemzetstratégiának és nemzetpolitikának – amennyiben a jelenleg érvényben lévő európai és világtrendek mintegy isteni sugallatra nem változnak meg drasztikusan, s nem írják felül parancsolóan a kényszeresen továbbélő (s hatékonyan működő) *államnemzeti/nemzetállami logikát és reflexeket* – szívós utóvédharcokra kell felkészülnie, bárki legyen is kormányon. Ellenkező esetben (veszélyérzet híján, netán rosszul megválasztott politikai taktika esetén) a kárpát-medencei magyarság a szomszédnépi (változatlanul megkésett) nemzetépítések asszimilációs tartályává, egyszersmind a bűnbakképzés kitüntetett alanyává (cél-nép-nemzetévé) válhat az elkövetkező évtizedekben.

Némileg tágabb kitekintésben pedig megállapítható, hogy a „kelet-európai kisállamok nyomorúsága”²² – a megváltozott (s elméletileg sokat ígérő) keretek ellenére – még nem ért véget. „Mindössze” annyi történt, hogy újabb *stádiumba*²³ értek a térség hosszú távú társadalomtörténelmi folyamatai, s a közép-kelet-európai nemzetépítés – benne a túlzott várakozásokra ma sem igen feljogosító *kisebbségi kérdéssel*, valamint a nem sok reménnyel kecsegtető (bibói) „zsákutcás” magyar fejlődéssel²⁴.

Irodalom

Andersson, Benedict: *Elképzelt közösségek. Gondolatok a nacionalizmus eredetéről és elterjedéséről*. Budapest 2006, L'Harmattan.

Arday Lajos: *Magyar múlt, szlovák jelen, cigány jövő?* (kézirat, két lap, a szerző birtokában.)

²² Ld. Bibó István: *A kelet-európai kisállamok nyomorúsága*. In: Bibó 1981, 202–251.

²³ Vö. Borsi-Kálmán Béla: *A békétlenség stádiumai. Fejezetek a magyar–román kapcsolatok történetéből*. Budapest, 1999, Osiris Kiadó, Pro Minoritate Könyvek.

²⁴ Ld. Bibó István: *Eltorzult magyar alkat, zsákutcás magyar történelem*. In: Bibó 1981, 255–288.

- Balogh Roland: Nagyhatalmi játszmák. Niederhauser Emil az évtizedes frusztrációról, Trianon utóhatásairól és a nem létező fasiszta veszélyről. *Magyar Nemzet* [Magazin], 2008. november 15., 23.
- Barrat, Jacques–Berindei, Dan–Bled, Jean-Paul–Moisei, Claudia: *Géopolitique de la Roumanie. Regards coisés*. Paris 2003, Alvik éditions.
- Bába Iván: Bővítés és jogbiztonság. *Magyar Hírlap*, 2006. december 14., 17. (Kiemelt mondat: „Bába Iván, a Budapest Analyses főszerkesztője szerint a román–bolgár csatlakozás nem erősíti az unió demokratikus jogállamiságát.” A szerző véleményét a szerkesztő [Zelei Miklós] által választott bolgár karikaturista rajza ekképpen illusztrálja: EU-feliratú gőzmozdony kapaszkodik fölfelé egy meredélyen, sűrű füstfelhőt eregetve, amelyhez két – egy *Románia* és egy *Bulgária* – nevű kocsit csatoltak, mögöttük pedig feneketlen szakadék, melybe a sínek már belerogytak...[aláírás: Christo, SEGA, Bulgária])
- Bárdi Nándor: *Tény és való. A budapesti kormányzat és a határon túli magyarság kapcsolattörténete*. Pozsony 2004, Kalligram Kiadó.
- Bárdi Nándor: A romániai magyar kisebbség helyzetének változásai, társadalmi, kulturális önszerveződésének eredményei. In: Bárdi Nándor – Fedinec Csilla – Szarka László (szerk.): *Kisebbségi magyar közösségek a 20. században*. Budapest 2008, Gondolat –MTA ENKI, 330–339. (a továbbiakban: Kisebbségi magyar közösségek.)
- Bárdi Nándor: A budapesti kormányzatok magyarságpolitikája 1989 után. In: *Kisebbségi magyar közösségek*, 368–375.
- Borsi-Kálmán Béla: A román–magyar ellentétek gyökerei. A megbékélés lehetőségei 1989 után. (Vázlat). In: Borsi-Kálmán Béla: *Kérdések és álkérdések. Gondolatok a csoportérdek-érvényesítés, a nemzeti önkép és a globális stratégiák összefüggéseiről*. Budapest 2004, Akadémiai Kiadó, 31–86.
- Gecse Géza: *Bizáncról Bizáncig. Az orosz birodalmi gondolat*. Budapest, 2007, Nemzeti Tankönyvkiadó.
- Gellner, Ernst: *Nations and Nationalism*. Oxford, 2006, Blackwell.
- Gellner, Ernst: A nacionalizmus tipológiája. *Regio. Kisebbség, Politika, Társadalom*, 2007/1., 3–24.
- Gyurgyík László: A szlovákiai magyar lakosság településtörténetének változásai, különös tekintettel a szórványosodásra. In: *A felszívódás veszélye*, 107–120. Vö. uó.: A szlovákiai magyarság szerkezeti összetételének változásai. *Pro Minoritate*, 2006/Nyár-Ősz, 20–36.
- Hyvnar Anna: A Cseh- és Morvaországban szórványban élő magyarságról. In: *A felszívódás veszélye*, 121–126.

- Janzsó Viktor: Kockázatos új afgán stratégia. *Magyar Hírlap*, 2009. július 2., 12. (Kiemelt mondat: „Barack Obama imázsnövelő kampánya elérte Afganisztánt [is]. Ha valóban meglépik azt, amit a világsajtóban már pedzegetnek, az a történelem egyik legbizarrabb gerillaháborúja lesz. Óriási, és lehet, hogy végzetes váltás előtt áll az afganisztáni misszió.”)
- Juhász József: *Két korszak határán* Budapest 2007, ELTE TDI – L'Harmattan.
- Kántor Zoltán–Pászkan Zsolt: Elenyészett a nacionalizmus Romániában? *Pro Minoritate*, 2009/Tavaszi, 58–69.
- Krausz Tamás: *Megélt rendszerváltás. Publicisztikai írások 1989–94.* Budapest 1994, Cégér.
- Nantoi, Oazu: A moldovai államiság dilemmái. *Pro Minoritate*, 2008/Tél, 45–58.
- Panainte, Sergiu: Az új Oroszország felemelkedése. Meddig képes túlélni a „független Moldova?” *Pro Minoritate*, 2008/Tél, 87–91.
- Szabó A. Ferenc: *Demográfiai problémák biztonságpolitikai vonatkozásai egykor és ma.* Budapest, 1999, Zrínyi Miklós Nemzetvédelmi Egyetem.
- Szabó A. Ferenc: Szórványok és diaszpórák. In: *A felszívódás veszélye – a fennmaradás esélyei. Magyar szórványok Európában, Amerikában és Ausztráliában.* (Felsőpulyai „Kufstein” 10. Tanácskozás; Oberpullendorf/Felsőpulyán 2008 szeptember 6-7-én, szombaton, vasárnap). Szerkesztette Böröndi Lajos és Deák Ernő. Sodalitas Wien/Bécs, 2009, Ausztriai Magyar Egyesületek és Szervezetek Központi Szövetsége–Zentralverband Ungarische Vereine und Organisationen in Österreich, 9–20. (a továbbiakban: A felszívódás veszélye.)
- Szarka László: *Duna-táji dilemmák. Nemzeti kisebbségek–kisebbségi politika a 20. századi Kelet-Közép-Európában.* Budapest, 1998, Ister Kiadó.
- Szarka László: Útkeresés, önszerveződés a rendszerváltás éveiben (1989–1991). In: *Kisebbségi magyar közösségek*, 320–329.
- Szilágyi N. Sándor: Az asszimiláció és hatása a népesedési folyamatokra. In: *Népesedési folyamatok az ezredfordulón Erdélyben.* Szerkesztette Kiss Tamás. Kolozsvár, 2004. Romániai Magyar Demokrata Szövetség Ügyvezető Elnöksége–Kriterion Kiadó, 157–234.
- Tóth Sándor: *A nemzet európai modelljéről. Kísérlet annak tisztázására, hogy mi a nemzet szerepe az emberréválás folyamatában.* Bukarest, 1993, Kriterion Könyvkiadó.
- Zelei Miklós: *A kettézárt falu.* Budapest, 2000, Ister Kiadó.

(A konferencián elhangzott előadás szerkesztett változata)